

WKŁAD STOWARZYSZENIA ELEKTROTECHNIKÓW POLSKICH I JEGO CZŁONKÓW W WOJNĘ POLSKO-BOLSZEWICKĄ 1919-1921

Piotr RATAJ¹, Przemysław SADŁOWSKI², Jerzy HICKIEWICZ³

1. Pracownia Historyczna SEP w Opolu, Uniwersytet Opolski
e-mail:piotr.rataj33@wp.pl
2. Pracownia Historyczna SEP w Opolu
e-mail: przemyslowsadlowski@gmail.com
3. Pracownia Historyczna SEP w Opolu, Politechnika Opolska
e-mail:j.hickiewicz@zw.po.edu.pl

Streszczenie: Artykuł prezentuje działania podjęte przez Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich (od 1928 r. Stowarzyszenie Elektryków Polskich) wobec wojny z bolszewikami, zwłaszcza w trakcie letniej ofensywy Michaiła Tuchaczewskiego na Warszawę w 1920 r. Omówiono treść rezolucji wydanej przez Zarząd SEP w lipcu 1920 r. i utworzenie Komisji Zaciągowej, która oceniała kwalifikacje elektryków zgłaszających się do Sekcji Wojsk Łączności i Sekcji Maszynowo-Elektrotechnicznej Wojska Polskiego. Przedstawiono też wkład pojedynczych członków SEP w polskie zwycięstwo.

Słowa kluczowe: Stowarzyszenie Elektryków Polskich, historia, wojna polsko-bolszewicka.

1. WSTĘP

Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich (SEP) powstało w czasie kształtowania się granic Polski w warunkach nieomal bezustannych walk na prawie wszystkich granicach. Największym zagrożeniem, nawet dla istnienia samego państwa polskiego, okazała się wojna z bolszewikami, którą toczono od 1919 r. na wschodnich rubieżach. Latem 1920 r. sytuacja na froncie pogorszyła się, a wojska bolszewickie podjęły w lipcu 1920 r. ofensywę (zwaną ofensywą Tuchaczewskiego) w kierunku Warszawy. Odparcie tego ataku w sierpniu 1920 r. wymagało poświęcenia całego społeczeństwa polskiego, w tym i elektryków, jak i ich zrzeszenia. Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia zarysu wkładu tak SEP-u jak i jego indywidualnych członków w odparcie najazdu bolszewickiego sto lat temu. Jest to okazja, by przypomnieć też kilku mniej znanych elektryków, członków SEP związanych z Wojskiem Polskim (dalej WP). Aktywność elektryków w WP dotyczyła głównie łączności, ale też choćby prowadzenia elektrowni polowych i innych urządzeń elektrycznych. Wreszcie elektrycy prowadzili w szkolnictwie wojskowym przedmioty z tym związane.

2. ŁĄCZNOŚĆ W WOJSKU POLSKIM

Podstawową formą wykorzystania elektryczności w wojskowości była na początku XX wieku łączność, czy to w najbardziej rozpowszechnionej formie telegrafu, telefonu jak i wreszcie radia, będącego wtedy nowością, choć już mającej ogromne znaczenie.

Łączność, możliwość komunikowania dowództwa z walczącymi jednostkami jak zawsze w historii wojskowości, tak i w powstającym po odrodzeniu niepodległości w 1918 r. Wojsku Polskim była niezwykle ważna. Powstawała w czasie, gdy granice państwowe były zagrożone. Zaczęto więc szybko formować formacje łączności zarówno dla dowództwa dużych jednostek (brygad, grup, dywizji itp.) jak i dla pułków (piechoty, kawalerii, artylerii)¹.

Kierownictwo organizacji łączności całego WP spoczywała w rękach Szefa Oddziału II Sztabu Generalnego Kazimierza Drewnowskiego². Jednocześnie był on Szefem Służby Łączności WP (wchodził wtedy też jako członek w skład tymczasowego Zarządu SEP). Zorganizowanie łączności w WP było niezwykle trudne, ponieważ obejmowało organizację, wyszkolenie, przydział taktyczny, zaopatrzenie w sprzęt i materiały, a jednocześnie kierowanie siecią komunikacji telegraficznej i telefonicznej. Oddziały łączności powstawały na froncie i w kraju, złożone głównie z jednostek i żołnierzy Legionów Polskich oraz personelu łączności pochodzącego z Polskich Korpusów Wschodnich oraz szeregowych i oficerów specjalistów w tej dziedzinie z polskich organizacji wojskowych istniejących w poszczególnych państwach zaborczych. Prowadzono działania mające doszkolić odpowiednich specjalistów. Przykładowo Ministerstwo Spraw Wojskowych wysyłało do Francji oficerów radiotelegrafii by ukończyli École Supérieure d'Électricité (wydział radiotelegrafii)³. Na Politechnice Warszawskiej zaczynano dopiero kształcić inżynierów radiotechników.

Wraz z rozwojem służb łączności wzrastał zakres pracy szefa. Dlatego w połowie 1919 r. rozdzielono kierownictwo na formacje polowe (walczące) oraz formacje krajowe wzmacniające formacje polowe. Kierownictwo nad formacjami polowymi objął kpt. Stefan Rotarski (1886-

¹ Więcej o łączności w WP w czasie walki o niepodległość i wojny z bolszewikami: Zbigniew Wiśniewski, *Wojska łączności w latach 1914-1920*, Pruszków 1998.

² Mieczysław Mickaniewski, *Rozwój formacyj łączności w okresie od 1919 do 1921 roku*, „Przegląd Techniczno- Wojskowy”, Łączność, grudzień 1928, z. 6, t. IV, s. 1085.

³ Kazimierz Jackowski, *Zarys rozwoju i organizacji wojskowej radiotelegrafii w okresie wojny polsko-bolszewickiej (1919-1920)*, „Przegląd Techniczno- Wojskowy”, Łączność, grudzień 1928, z. 6 t. IV, s. 1094.

1959)⁴ [3] zostając Szefem Łączności Naczelnego Dowództwa. Kierował personelem oficerskim i szeregowym Szefostwa Łączności Naczelnego Dowództwa. Wśród nich m.in. szefem radiotelegrafii był Kazimierz Jackowski (1886-1940)⁵.

Rys. 1. Fragment biur sekcji radiotelegrafii Naczelnego Dowództwa (źródło: K. Jackowski, *Zarys rozwoju i organizacji wojskowej radiotelegrafii...*, s. 1111 [2])

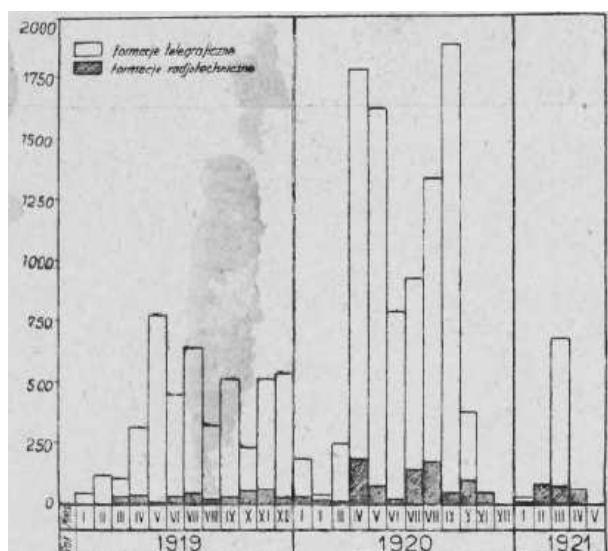
Kierownictwo nad formacjami krajowymi łączności oraz zaopatrzenie w sprzęt łącznościowy całego wojska pozostało w rękach K. Drewnowskiego, jako Inspektora Wojsk Łączności, podległego bezpośrednio Ministerstwu Spraw Wojskowych. Wśród jego podwładnych był m.in. dowódca Centralnej Stacji Telegraficznej „War” Edward Krąkowski (1870-1921)⁶

Przy Inspektoracie Wojsk Łączności utworzono również Dowództwo Wojsk Telegraficznych (dowódca Tadeusz Jawor, 1889-1968)⁷ oraz Dowództwo Wojsk Radiotelegraficznych (dowódca Stanisław Rymaszewicz, 1890-1973)⁸.

Najintensywniej wykorzystywane były jednostki łączności pomiędzy kwietniem a październikiem 1920 r., podczas walk na granicy wschodniej. Wysyłana wówczas ilość uzupełnień wynosiła miesięcznie ok. 1500 szeregowych, a stan formacji łączności na froncie przekroczył 12000 szeregowych.

Zaopatrzenie w sprzęt łącznościowy odpowiednich formacji było niezwykle trudne. Zajmowały się tym Centralne Warsztaty Telegraficzne (kierownik Władysław Ostrowski), Centralne Składy Telegraficzne (kierownik Wacław Łącki), Centralne Warsztaty Radiotelegraficzne

(kierownik Jan Machcewicz, 1892-1923)⁹ oraz Centralne Składy Radiotelegraficzne (kierownik Adolf Morawski)¹⁰.

Rys. 2. Ilość szeregowych wysłanych dla uzupełnienia do formacji frontowych łączności (źródło: Mieczysław Mickaniewski, *Rozwój formacji łączności...*, s. 1091 [4])

Wśród członków kierownictwa poza wymienionymi byli również: Jerzy Bobiński, Janusz Groszkowski, Ludwik Mendelski, Józef Rams, Bolesław Zieleniewski. Sprzętu i materiałów łącznościowych było w kraju niezwykle mało. Granice były zamknięte i dowóz bezpośrednio z zagranicy był utrudniony. Jedyny posiadany sprzęt łącznościowy przejęto po armiach zaborczych, było go jednak mało, a do tego był zniszczony i zużyty. By uzupełnić braki wyżej wymienione zakłady prowadziły różne prowizoryczne działania.

Rys. 3. Kazimierz Jackowski (źródło: Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-W-167)

⁴ Więcej o Rotarskim: Waldemar Jaskulski, *Pułkownik dyplomowany inżynier Stefan Antoni Maciej Rotarski (1886-1959). Przyczynek do biografii*, „Piotrkowskie Zeszyty Historyczne” 2012, t. 13, s. 103-126.

⁵ Mieczysław Mickaniewski, s. 1086. Więcej o Jackowskim: biogramy w *Polskim Słowniku Biograficznym*, t. X i w *Słowniku biograficznym techników polskich*, t. 27.

⁶ Więcej o Krąkowskim: nekrolog w „Przeglądzie Elektrotechnicznym” 1922, nr 3, s. 39; także biogram w *Polskim Słowniku Biograficznym*, t. XV.

⁷ Więcej o Jaworze: Jerzy Kubiawski, *Tadeusz Jawor (1889-1968)*, „Przegląd Telekomunikacyjny” 1978, nr 6.

⁸ Mieczysław Mickaniewski, s. 1087. Więcej o Rymaszewiczu: biogramy w *Polskim Słowniku Biograficznym*, t. XXXIII i w *Słowniku biograficznym techników polskich*, t. 8.

⁹ Więcej o Machcewicz: biogramy w *Polskim Słowniku Biograficznym*, t. XVIII i w *Słowniku biograficznym techników polskich*, t. 20.

¹⁰ Mieczysław Mickaniewski, s. 1088.

Rys. 4. Janusz Groszkowski (źródło: L. Chełmiński, *Pierwsze wawrzyny radiotechniki polskiej za granicą*, „Radjo”, 1927, nr 30, s. 9)

3. DZIAŁANIA SEP

W lipcu 1920 r., reagując na rozwój krytycznej sytuacji wojennej, na wniosek Stanisława Śliwińskiego (1875-1950)¹¹ w numerze 11 „Przeglądu Elektrotechnicznego” z lipca 1920 r. ukazała się rezolucja SEP *Z ostatniej chwili*: *Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich w myśl odezwy Naczelnego Wodza wzywa wszystkich elektrotechników polskich do wstępowania w szeregi wojskowe. Zapotrzebowanie na siły elektrotechniczne jest wielkie. Stacje radjotelegraficzne, sieci telefoniczne i telegraficzne, przewoźne elektrownie i wiele innych urządzeń elektrycznych, dają duże pole dla elektrotechników, pragnących przyczynić się do powodzenia walk orężnych. Dzielność armji w dzisiejszych czasach polega nie tylko na bagnietach i kulach, lecz w równej mierze na sprawności technicznej. Koledzy! Nie oglądajmy się na innych. Nie tłumaczmy się, że obecna działalność nasza cywilna jest również dla Ojczyzny potrzebna. Dziś, każdy z nas musi podwoić, a nawet potroić swoją wydajność, aby przyczynić się do zwycięstwa. Nie zwlekajmy. Za kilka dni może być już za późno. Zapisy inżynierów elektrotechników z wyższym i średnim wykształceniem przyjmują w Warszawie dwie instytucje wojskowe:*

- 1) Sekcja Wojsk Łączności¹² – Czysta 8,
- 2) Sekcja Maszynowo-elektrotechniczna¹³ - Nowo-Miodowa 1.

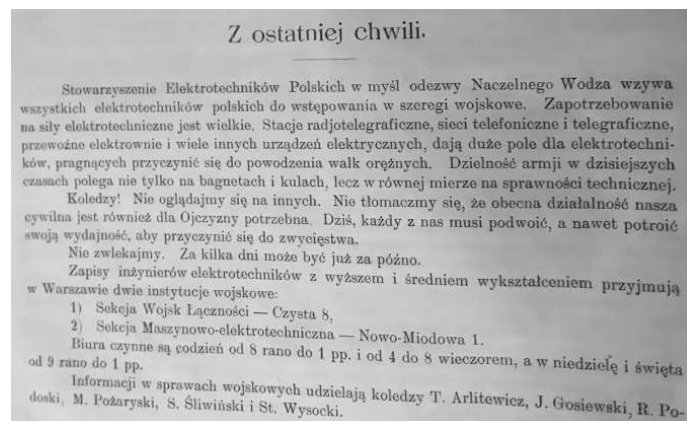
¹¹ Więcej o Śliwińskim: biogramy w *Polskim Słowniku Biograficznym*, t. L i w *Słowniku biograficznym techników polskich*, t. 9.

¹² Sekcja Wojsk Łączności była wówczas częścią Departamentu II Wojsk Technicznych, jej szefem był płk K. Drewnowski, R. Czarnačka, *Organizacja Ministerstwa Spraw Wojskowych (MsWojsk) w latach 1919-1921*, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej 2005, nr 27, s.104.

¹³ Sekcja Maszynowo-Elektryczna była częścią Instytutu Wojskowo-Technicznego. R. Czarnačka, *Organizacja Ministerstwa Spraw...*, s. 98.

Biura czynne są codzień od 8 rano do 1 pp. i od 4 do 8 wieczorem, a w niedzielę i święta od 9 rano do 1 pp.

Informacji w sprawach wojskowych udzielają koledzy: T. Arlitewicz, J. Gosiewski, R. Podoski, M. Pożaryski, S. Śliwiński i St. Wysocki¹⁴.

Rys. 5. Tekst rezolucji opublikowanej w „Przeglądzie Elektrotechnicznym” (źródło: „Przegląd Elektrotechniczny” 1920, z. 11, s. 72)

Na potrzeby agitacji wstępowania do wojska, na wezwanie K. Drewnowskiego, wybrano Komisję Zaciągową (przynależną do Koła Warszawskiego SEP), złożoną z Tomasa Arlitewicza, Jerzego Korwin-Gosiewskiego (1886-1956)¹⁵, Romana Podoskiego, Mieczysława Pożaryskiego, Stanisława Śliwińskiego i Stanisława Wysockiego. Komisja zredagowała przedstawioną rezolucję, nawiązała stosunki z Sekcją Wojsk Łączności i Sekcją Maszynowo-Elektrotechniczną, które wydelegowały do Komisji jako łączników Edwarda Krąkowski i Jana Surmackiego (1887-1949)¹⁶. Komisja odbywała codziennie posiedzenia przez trzy tygodnie i decydowała o przydzielaniu zgłaszających się według ich kwalifikacji¹⁷.

W związku z działalnością SEP w czasie wojny, w wydanym rozkazie Sekcji Wojsk Łączności nr 10 z dnia 15 listopada 1920 r. w punkcie trzecim, napisano: *Nie mogę przy tej sposobności pominąć wyrażenia osobnego podziękowania Stowarzyszeniu Elektrotechników Polskich w Warszawie, które pierwsze zwróciło się do swych członków z apelem o wstępowanie do Armji, a zorganizowawszy stałą komisję opinjowało o kwalifikacjach ochotników, zgłaszających się do wojsk Łączności i pracą swoją przysłużyło się wielce wspólnej sprawie. Podpisał szef Sekcji Wojsk Łączności pułkownik Drewnowski¹⁸.*

Wojna spowodowała przerwę w normalnej działalności SEP. Koło Warszawskie wznowiło posiedzenia odczytowe 12 października 1920 roku, zaś Zarząd wznowił działalność w listopadzie tego roku.

¹⁴ *Z ostatniej chwili*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1920, nr 11, s. 72.

¹⁵ Więcej o Gosiewskim: Jerzy Kubiatoński, *Inż. Jerzy Gosiewski (1886-1956)*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1971, nr 2, s. 86; także biogram w *Słowniku biograficznym techników polskich*, t. 10.

¹⁶ Więcej o Surmackim: Jerzy Kubiatoński, *Inż. Jan Surmacki (1887-1949)*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1972, nr 4, s. 175.

¹⁷ *Koło Warszawskie Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1921, nr 2, s. 28.

¹⁸ *Warszawskie Koło Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich*, „Przegląd Elektrotechniczny” 1921, nr 1, s. 16.

Rys. 6. Kazimierz Drewnowski w pełnej gali (źródło: materiały Muzeum Politechniki Warszawskiej)

Pierwszą jego czynnością było wydrukowanie statutu SEP zatwierdzonego przez władze w sierpniu 1920 roku, tuż przed rozstrzygającą bitwą na przedpolach Warszawy. Statut został wydrukowany w liczbie 2000 egzemplarzy i rozesłany Kołom wraz z okólnikiem w celu nawiązania ponownej łączności. Postanowiono również wznowić wraz z początkiem 1921 roku wydawanie „Przeglądu Elektrotechnicznego”, którego pierwszy numer wyszedł w maju 1919 roku, a ostatni numer z 1920 roku, dwunasty, wyszedł w lipcu.

4. PODSUMOWANIE

Łączność, tak telegraficzna, telefoniczna jak i radiotelegraficzna odegrała ogromną rolę w przebiegu działań zbrojnych w trakcie wojny polsko-bolszewickiej. Uważa się, że to właśnie dzięki złamaniu szyfrów radiowych używanych przez bolszewików dowództwo WP upewniło się, że Tuchaczewski nie otrzyma na czas wsparcia od 1. Armii Konnej Siemiona Budionnego operującej na

południu. Pozwoliło to na wyprowadzenie tzw. „manewru znad Wieprza”, który zmusił bolszewików do odstąpienia od Warszawy. Uważa się też, że zagłuszenie komunikacji radiowej bolszewików w trakcie tej polskiej kontrofensywy nie pozwalało im na odpowiednie reagowanie na rozwój sytuacji. Były to jedne z głównych przyczyn polskiego zwycięstwa. Nie byłoby to możliwe bez wielkiego wkładu elektryków polskich w organizację łączności w WP. Oddali oni wielkie usługi związane także z funkcjonowaniem pozostałych zastosowań elektryczności, a także z odpowiednim nauczaniem rekrutów korzystania z nich. SEP z kolei był organizacją, która koordynowała działania środowiska elektryków, oceniając ich kwalifikacje i kierując w miejsca, w których mogły się one przydać najbardziej. Już na progu swojego istnienia SEP zapisało tym samym jedną z najpiękniejszych kart w swojej historii.

5. BIBLIOGRAFIA

1. Czarnecka R.: Organizacja Ministerstwa Spraw Wojskowych (MsWojsk) w latach 1919-1921, Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej, 2005, nr 27, s. 79-119.
2. Jackowski K.: Zarys rozwoju i organizacji wojskowej radiotelegrafii w okresie wojny polsko-bolszewickiej (1919-1920), Przegląd Techniczno-Wojskowy, Łączność, 1928, z. 6 t. IV, s. 1094-1117.
3. Jaskulski W.: Pułkownik dyplomowany inżynier Stefan Antoni Maciej Rotarski (1886-1959). Przyczynek do biografii, Piotrkowskie Zeszyty Historyczne, 2012, t. 13, s. 103-126.
4. Mickaniewski M.: Rozwój formacji łączności w okresie od 1919 do 1921 roku. Przegląd Techniczno-Wojskowy, Łączność, 1928, z. 6 t. IV, s. 1085-1091.
5. Koło Warszawskie Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich, Przegląd Elektrotechniczny, 1921, nr 2, s. 28.
6. Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich za okres organizacyjny od Zjazdu Elektrotechników Polskich w czerwcu 1919 roku do 1 stycznia 1921 r., Przegląd Elektrotechniczny, 1921, nr 2, s. 26.
7. Warszawskie Koło Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich. Przegląd Elektrotechniczny. 1921, nr 1, s. 16.
8. Wiśniewski Z.: Wojska łączności w latach 1914-1920, Pruszków 1998.
9. Z ostatniej chwili, Przegląd Elektrotechniczny, 1920, nr 11, s. 72.

CONTRIBUTION OF THE ASSOCIATION OF POLISH ELECTROTECHNICAL ENGINEERS AND ITS MEMBERS TO THE POLISH-SOVIET WAR 1919-1921

The article presents the actions taken by the Association of Polish Electrotechnical Engineers (since 1928 the Association of Polish Electrical Engineers) against the war with the Bolsheviks, especially during the summer offensive of Mikhail Tuchaczewski to Warsaw in 1920. The content of the resolution issued by the Board of the SEP in July 1920 was discussed, as well as the creation of the Draft Committee, which assessed the qualifications of the electricians applying to the Communication Section and Machine-Electrotechnical Section of the Polish Army. The contribution of individual SEP members to the Polish victory was also presented.

Keywords: Association of Polish Electrical Engineers, history, the Polish-Soviet war.